

Komu pije krev protikorupční kampaň?

Kampaň „korupcia nám pije krv“ vyvolala ve slovenských médiích několik pochybností a otázek. Jako manažer projektu, který řeší německo-belgicko-slovenské konzorcium firem za prostředky Phare, bych rád na některé reagoval.

Asi nejvíce zaznívá, zda by nebylo lépe prostředky, které kampaň stojí, vynaložit na konkrétní zlepšení podmínek a zvýšení transparentnosti práce těch či oněch úřadů? Zda popichování lidí známou věcí a iritujícím billboardem není zbytečné?

Světová banka provedla na Slovensku analýzu korupce a upozornila, že účinnost zákonných, administrativních i justičních nástrojů, které zamezují korupci, je omezena velkou tolerancí veřejnosti vůči korupci, vžitostí korupce v každodenním životě i ochotou společnosti přijímat a respektovat bohatství a vysoký životní standard vzniklý z výnosů korupce. Snížení tolerance veřejnosti vůči korupci je sice důležitější podmínka k tomu, aby zabraly preventivních i represivních protikorupčních nástroje státu.

Pokud budeme korupci přijímat jako samozřejmost a běžný způsob jednání, budeme protikorupční nástroje obcházet se vší vynalézavostí, nebo je přebíjet ještě větší korupcí. Veřejnost se napřed musí chtít korupce zbavit, uvědomit si, že to, co považuje za normální nebo nutné zlo, ji ve skutečnosti vysává a oslabuje. Náš výzkum, který kampani předcházela a určil její zaměření, „filosofii“ i design, ukázal, že lidem vadí, že korupce není dostatečně odsuzována, že chybí odmítavá a korupci zostuzující veřejná snaha, která by snižovala legitimitu a nejen legálnost korupčního jednání. Toto je názor drtivé většiny občanů, jejichž negativní postoj vůči zlu korupce je základní kapitál Slovenska pro řešení problému. A jde o významný kapitál protože existuje dost zemí, kde sice mají dobré zákony, instituce i vybavení, ale přesto se jim nedaří korupci překonat, protože lidem vyhovuje a nevdá.

V současnosti je korupční jednání považováno za spolehlivější cestu k výsledkům, než jednání standardní. Korupce je dosti široce praktikována v běžném životě a lidé proto považují současný stav za vzdálený právnímu státu právě díky korupci, současné politické poměry pak za vzdálené spravedlnosti, existující majetkové nerovnosti a vyšší životní úroveň pak vesměs za výsledek nekalých praktik. Těžko se v takovém klimatu říká „nedělej to“, „korupce je nemravná“, když převládá pocit, že to dělají všichni a když to neudělám já, poškodím sebe i rodinu. Nelze dokonce vyloučit, že prokorupční klima a atmosféra přesycení současného systému korupcí na Slovensku podstatně přesahuje faktické rozšíření korupce. I v tom je asi žádoucí atmosféru změnit. Nikoli však popíráním korupce, ale zvýšením realismus v pohledu na stav věcí a veřejného sektoru. Morální ani civilizační apely ovšem nezaberou. Morální selhání je totiž důsledkem nikoli příčinou současného stavu věcí.

Emancipace lidí vůči korupci nevznikne ani očerňováním onoho odporného „homo corruptus“, ať již sedí na místním úřadě nebo za závěsy ve vysokých patrech státu. Odpírat si něco, co je běžné, zasytí a nese výsledky lze jen tehdy, pokud si mohu uvědomit hlubší a delší důsledky pro mou existenci i pro naději na důstojný život. Pokud si uvědomím, že to co považuji za běžné a účinné z hlediska věcí, které od života chci, mne ve skutečnosti vysává, ničí, zabývá a činí součástí temného dění. Testování symbolizace škodlivosti korupce upřem, které jsme provedli, potvrdilo, že tato symbolika má požadované komunikační i emocionální schopnosti. Ale samozřejmě bolí.

Někteří kritici poukazují ne fakt, že představa korupce jako upíra je nejen odpudivá, ale nestimulující a negativní, protože neříká jak pomoci. Ponechám-li stranou zadání a cíle projektu i výše uvedené argumenty, jde o zajímavou a podstatnou otázku: kudy vlastně vede cesta k nápravě pokud jde o chování lidí? Zda je to jen strach z trestu, odhalení a ostudy, nebo dostatek informací, vzdělání a znalostí, nebo dobré vzory, morálka či výchova?. Přítomnost korupce v komunismu byla snadno vysvětlitelná nedostatkem zboží, morálky a nadbytkem nomenklatury. Ale jak se celá věc přenesla a zabydlela v prostředí demokracie a trhu? Je to dědictví a návyk, nebo ve své podstatě novinka, která zde v minulých poměrech v takové formě a intenzitě nebyla, jak poukazují kritici dnešních poměrů?

Analýza ukazuje, že u kořenů korupčního jednání – a zajisté nejen na Slovensku – stojí přežívající mocenské pojetí státu. V něm je poskytovatel služby (třeba i lékař nebo učitel) vybaven mocí a nadvládou, zatímco občan či klient je prosebníkem, který si musí nejdříve získat přízeň mocného, aby pak mohl poprosit o laskavost a službu. Většina veřejnosti, a stejně asi i většina z řad „homo corruptus“, nevidí stát jako servisní zařízení sloužící občanovi, ale jako nástroj, jehož pomocí vrstva privilegovaných na nejrůznějších úrovních vládne občanovi, tyje z něj a nutí jej k službě k vlastnímu prospěchu. Proto s ním nemusí sdílet příliš informací, zodpovídat se mu, nebo automaticky poskytnout to, nač má nárok. Emancipace občana směrem k pojetí státu jako servisního a nikoli mocenského zařízení, v němž existuje úředník i politik kvůli službě občanovi a nikoli naopak, je skutečným klíčem k překonání korupce. Emancipace lidí tím, že začnou ke státu a úředníkovi přistupovat jako ke svému zaměstnanci, ale kde si budou uvědomovat i vzájemnou rovnost a neprivilégovanost, je širší a složitější úloha než snížení tolerance ke korupci. Není změnou postoje, ale změnou pochopení institucí, veřejné správy, zákona i politiky. Je i důsledným pochopením toho, že mocensky akcentovaný stát občana neudržitelně vysává, proto je i výzvou k tlaku občana na stát a politiku.

Pokud jsem někde – v průběhu tohoto projektu - pozoroval deficit pochopení problému, a to na straně vládních i nevládních organizací, pak to bylo právě v pochopení fundamentální odlišnosti státu v jeho servisním respektive mocensko-privilegovaném chápání a pokud jde o význam této emancipace na straně občana. Rád bych v tomto směru náš projekt posouval dál. Jeho výsledky však budou závislé i na synergii aktérů na poli protikorupčních aktivit, vládních i nevládních. Za druhé na tom, že mezi těmito aktéry existuje primární zájem o cíl práce, tedy eliminaci korupce a nikoli eliminaci „konkurentů“. Podmínkou synergie je i aktivita a znalost na straně médií a novinářů, kterým je projekt zcela otevřený. Jejich význam je v protikorupčním postupu krucióální.

Na závěr bych si dovolil reagovat na dvě nedorozumění. Podle odhadu statistického úřadu vysaje korupce ročně téměř 2,5 mld Sk. To je rozsah vnitřního krvácení této země. Myslím, že při tomto rozměru není infuze protilátek v rozsahu 450 tis. EUR z prostředků Phare naddimenzovaná. Je v nich obsažena práce zahraničních expertů, opakovaný zevrubný výzkum, testování a analýzy průběhu a výsledků projektu, kreativní práce, produkce i nákup médií i tým profesionálních pracovníků na dobu 1,5 roku.

Za druhé, je rozumné respektovat vše, co předepisuje Evropská komise pro odpovědnost státu při výběru i kontrole realizátorů projektů financovaných Phare, tento projekt nevyjímá. Z toho ovšem nevyplývá, že jde o státní či vládní projekt. Jsem si jist, že sebemenší vliv vlády není patrný ani na jeho výsledcích, a neobjevila se ani jakkoli snaha ovlivňovat obsah, směřování či výstup projektu, byť není zrovna pro vládu pohodlný. Toho si velmi cením. Viděl bych raději více synergie a spolupráce mezi naším projektem a dalšími vládními i nevládními organizacemi, a doufám v ní do budoucna. A to i přesto, že budeme-li úspěšní, bude to mít vláda, stát, jeho úředníci i politici s občany těžší než dosud.

(dr.) Ivan Gabal